

UMELEC ako PROROK?

Na základe zrejmého postmoderného výrazu umenia, ktoré má rado provokácie, inakosti a búranie predsudkov, myslím si, že si môžeme položiť legitímnu otázku, či dnešní umelci zosobňujú niečo *prorocké* vzhľadom na súčasnú spoločnosť. Totiž starozákonní proroci skutočne konali v mnohých ohľadoch „neštandardne“, robili „divné veci“ a robili to na príkaz Boha - možno najdivnejšia vec ako príklad: Boh prorokovi Ozeášovi prikázal zobrať si prostitútku a mať s ňou deti zo smilstva, ktorým mal dať strašné mená: dcére - „*Neomilostená*“ a druhému synovi - „*Nie môj ľud!*“ (porov. Oz 1,2-9). A potom mu ešte prikazuje: „*Chod' a miluj ženu, ktorá má milenca a cudzoloží.*“ (Oz 3,1) Tak si kúpil túto ženu za 15 strieborných a za gomer jačmeňa, no urobil hneď ďalšiu čudnú vec, že s ňou abstinoval a jej prikázal, že ani ona nič s nikým nebude mať. Bude sedieť opustená, teda „nemilovaná“... Samozrejme všetky tieto reálne udalosti jednej Bohom vytvorenej „superneštandardnej“ rodiny sú prorocké, teda symbolické a teda sú „obrazmi“ - navádzajú na „meta-ideu“ - životná rodinná situácia proroka sa stáva obrazom poukazujúcim na Boha, ktorý je verným manželom „sprostituovateľého Izraela“ a ktorý žije v manželstve s prostitútkou a zároveň zjavuje na smutnom Ozeášovom osude, čo urobí Boh so svojou nevernou „manželkou“...

Na tomto krátkom náčrte „divnosti“ proroka vidíme, že prorok vytvára niečo na spôsob postmoderného „umenia“, hoci odpudzujúce a škaredé, ukazuje „živý portrét“, alebo akési „rodinné pseudo-zátišie“, ktoré burcuje a asi aj znechucuje diváka, lebo práve divák, pozorovateľ tejto životnej scény proroka je usvedčený ako páchatel'... Dnešné umenie je tiež akosi provokačné... A potom: môžeme nazvať tento prorocký obraz vôbec umením? A dnešného umelca spätne ako proroka...? Mohli by sme teda nájsť nejaké paralely medzi umelcami dnešnej doby a starozákonnými prorokmi?

Proroci znamenajú v hebr. *nabí* = *ohlasovateľ, vykladateľ Božieho zjavenia*. Inými výrazmi sa označovali aj ako „*vidci*“, alebo „*Boží mužovia*“, alebo „*Pánovi služobníci*“, a taktiež „*strážcovia*“ a „*hliadka*“. Ku konštitutívnym prvkom starozákonného proroka patrilo:

1. osobitné Božie povolanie, ktoré bolo prorokovi zrejmé cez hlas, alebo videnie, ktoré k nemu prehovorilo.
2. osobitné poslanie, ktoré mu bolo zo strany Boha uložené.
3. autoritatívne vystupovanie v mene Boha
4. mediácia Božej vôle ľuďom formou ohlasovania, tlmočenia, písomného alebo vizuálneho prejavu
5. videnie pravdy o svete, Bohu a ľuďoch z Božej, teda objektívnej perspektívy

Na základe týchto kritérií vidíme, že starozákonný prorok je v prvom rade niekto „závislý“ od zdroja pravdy, či informácie, ktorá spočíva v Bohu ako prameni, je „naviazaný na Boha“, nie je ako subjekt osamoteným a imanentným prameňom

pravdy, je viac mediátor ako iniciátor, hoci nemožno konštatovať ani to, že je nejakým Božím robotom, ale naopak má široký diapazón ľudských spôsobov a možností ako vyjadriť nevyčerpatelnú hĺbku Božích slov, ako ich odkomunikovať. Prorocké texty nie sú „nadiktované“, sú častokrát krásnymi poetickými dielami, a taktiež symbolické činy prorokov sú častokrát veľmi kreatívne. My, dnes vieme len možno čiastočne posúdiť akými rôznymi spôsobmi Boh „hovoril“ k prorokom. Teda ako Božia reč prichádzala k prorokom, či ako ju zavnímali, absorbovali, premysleli a dotvorili... Môžeme teda konštatovať, že u starozákonného proroka sa stretáva niečo „objektívne Božie“ so „subjektívnym ľudským“ jednak v zmysle vernej poslušnosti zjavenému, jednak v zmysle kreatívneho dialógu a spolupráce „dotvorenia“, čo „interpretácie“, teda tvorivej ľudskej slobody..

Z tejto axiómy vyplýva, že v úzkom zmysle slova „prorok“, ako je vymedzený v Starom zákone, aby sme mohli dnešného umelca nazvať „prorokom“, musel by vykazovať tieto dva znaky: verná poslušnosť „zjavenému“ od Boha a slobodný tvorivý dialóg v medziach tohto „zjaveného“ s týmto zjaveným. Božie zjavenie však nemožno chápať len ako obmedzený súbor ideí, rečí, či skutkov popri množstve iných tzv. „svetských“, či „prirodzených“. Božie zjavenie v najširšom zmysle slova je akýkoľvek prejav Boha, či už ako priama, bezprostredná náboženská skúsenosť, alebo aj nepriamy „cez“ akékoľvek stvorenie, ktoré obsahuje jeho stopy a obrazy (sv. Bonaventúra - stopy = príroda mimo človeka, obraz = človek). V užšom zmysle slova vystihujú Božie zjavenie dve skutočnosti podľa definície 2. Vat. koncilu: *„Bohu sa v jeho добрote a múdrosti páčilo zjaviť seba samého a dať poznať tajomstvo svojej vôle, že ľudia majú skrze Krista, Slovo, ktoré sa stalo telom, v Duchu Svätom prístup k Otcovi a stávajú sa účastnými na Božej prirodzenosti.“* (Dei Verbum 2). Pokým starozákonný prorok prijímal od Boha len nejakú „časť zjavenia“ - teda niečo z jeho samého, zo spôsobu jeho žitia, rozmyšľania, chcenia, túžob, citov a niečo z plánu, ktorý má z ľuďmi, či svetom, novozákonný prorok už musí prijať aj kľúčovú a nepostrádateľnú súčasť Božieho zjavenia, teda zjavenie podstatnej štruktúry Boha - je aj Trojica, ako nerozdielna Jednota existuje v spoločenstve troch Osôb a zároveň zjavenie Syna v tele, aby človek mohol cez Neho a jeho Ducha vstupovať do vnútra Trojice a raz tam naveky skončiť. Toto „užšie“ chápanie je však jadrom Božieho zjavenia, bez neho je každé „umelecké proroctvo“ čiastkové a nedostatočne pravdivé, no nepopiera to možnosť „umelecky sa zahrávať“ sa aj len časťou zjavenia, napr. s ľudským telom, či s nejakou galaxiou a byť „čiastočným prorokom“, ale bez apriórnej negácie definitívnosti Božieho zjavenia v Trojici a v spásonosnom poslaní Syna. Tu sa tlačia teraz do popredia otázky: musí byť umelec „kresťanský“ veriaci aby bol ozajstným prorokom? Ako by mohol navonok vyjadrovať Božie zjavenie, ak by ho vnútorne popieral? Stačí sa umelecky zapodievať len s časťou Božieho zjavenia pri negácii Boha samého?

Možno ešte jedno riešenie by sme mohli poskytnúť, ak sa na pojem „proroka“ pozrieme v prenesenom, či „širšom“ význame. Prorok ako prirodzený, či intuitívny „vizionár“, prorok ako poukazovateľ na transcendentno, prorok ako „spoločenské svedomie“, prorok ako „inovátor“. V týchto všetkých širších významoch pojmu „prorok“ môže umelec pracovať prilnutý k Božiemu zjaveniu, alebo „čiastočne prilnutý“ alebo aj „odtrhnutý“. „Úplne odtrhnutý“ by sa nazýval biblicky „falošný prorok“ - hovoriaci čisto zo seba, zo svojich výmyslov, „čo Pán nepovedal“. Môžeme si položiť znova provokatívnu otázku: Či umelec - čistý materialista, ak by si

osoboval nejakú „prorockosť“, nebol by obyčajným klamárom, alebo bláznom? Ak by napr. svojím umením chcel „prorokovať“ „neporaziteľnosť“, resp. „večnosť“ komunizmu, alebo inej prechodnej ideológie...? Neuzavrie sa takýto umelec v dusnom subjektivismu akoby v slepej úzkej uličke?

Myslím, že umelec, ktorý má otvoreného ducha pre transcendentno, ktorý svojím hľadáním k nemu „prilnieva“, ktorý hľadá objektívneho Ducha za všetkým a vo všetkom a vedie poctivý osobný umelecký dialóg s Božím zjavením v širšom zmysle slova, už nejakú „prorokuje svetu“, vnáša do sveta „novosť“, alebo „novú verziu sveta“, je „tak trochu prorok“, akoby to vyjadril Pápež František (porov. Príhovor pápeža Františka umelcom v Sixtínskej kaplnke 23.6.2023). Samozrejme nie umelec hermeticky uzavretý do svojho subjektivismu, ktorý sa len akoby „hraje s hmotou, či nejakou ideou“ a to prezentuje ako novú víziu sveta, alebo mu z tvorivého procesu akoby spontánne „vyklzne“, či si ju „tipne“, ale umelec otvorený pre transcendentno, ktorý je vizionárom, alebo „tak trochu prorokom“, ktorý sa snaží zladit', hľadať, stopovať, vytušiť akúsi objektívnu líniu v hmote, duchu, človeku, v prírode. Toto je podľa mňa veľmi dôležité, lebo načo dávať svetu nejaké nápadité vízie, hoci aj kvalitne umelecky stvárnené, ale koniec koncov končiace v slepých uličkách... a tak zavádzať, či zvádzať ľudí do ničoty..., alebo „nové verzie sveta“ ktoré sú čistými výplodmi osobnej fantázie, ale úplne odtrhnutými od vzťahu s realitou sveta, človeka a Boha...? To sú klamy a márnosti... a bláznovstvá... Umenie, ak chce byť prorocké, musí hľadiť aj za horizont seba samého. Myslím, že toto vyjadril krásne pápež František: „*Viete sa pozerat' na veci do hĺbky aj do diaľky, ako strážcovia, ktorí prižmurujú oči, aby preskúmali horizont a nahliadli do reality za hranicami zdanlivého.*“ (ibidem) Áno za hranice zdanlivého, „do reality“ - o toto môže byť celkom „prorocky konfrontačné“ a umelecky super tvorivé: „*Podobne ako biblickí proroci nás konfrontujete s vecami, ktoré nás niekedy trápia, kritizujete dnešné falošné mýty, nové modly, banálne diskurzy, nástrahy konzumu, úskoky moci.*“ (ibidem)

Mgr. Tomáš Krampľ
farský vikár Farnosti Bratislava-sv. Martin
19. 2. 2024